

Igazság és Élet

Folyóirat a lelkipásztori és nevelői munka számára

XIX. évfolyam 1. szám

2025. január – március

Szerkesztőbizottság:

Főszerkesztő és felelős

kiadó:

Dr. Fazakas Sándor

A szerkesztőbizottság

tagjai:

Bálint Ágnes, Dr. Fazakas Sándor, Fazakasné Bartha Zsuzsanna, Dr. Fekete Károly, Dr. Herbály Eszter, Dr. Kovács Krisztián, Dr. Ledan-Muntean István, Dr. Németh Áron, Dr. Szabó Lajos, Dr. Székely József

Kiadja:

Tiszántúli Református Lelkésztovábbképző Intézet
4026 Debrecen, Kálvin tér 16.

A kiadást támogatja:

Tiszántúli Református Egyházkerület

A szerkesztőség címe
és megrendelés:

4026 Debrecen, Kálvin tér 16.
Tel/fax: 52/518-556
E-mail: tovabbk@drk.hu

Online archiválás:

www.lelkesztovabbkepzo.hu

ISSN:

1788-8174

Nyomdai munkálatok:

Kapitális Nyomdaipari és Kereskedelmi Kft.
4002 Debrecen Balmazújvárosi út 14.

Az „Igazság és Élet” c. kiadvány a Vasady Béla, Révész Imre, Szabó Zoltán és Soós Béla által 1935-ben Debrecenben alapított, lelkipásztorok, vallásánárok, segédlelkészek és teológusok szolgálatra való készülését segítő folyóirat szellemi örökségét kívánja folytatni.

Tartalomjegyzék

<i>Ajánlás</i>	3
<i>Újév – 2025. január 1.</i>	
Józsue 1,1–9 – Engedelmisség és győzelem	5
Dr. Németh Tamás	
<i>Karácsony után 2. vasárnap – 2025. január 5.</i>	
1János 5,11–13 – Örök élet most	14
Dr. Németh Dávid	
<i>Epifánia után 1. vasárnap – 2025. január 12.</i>	
Józsue 3,5–11.17 – Eleven emlékezet	25
Paczári-Pongor Melinda	
<i>Epifánia után 2. vasárnap – 2025. január 19.</i>	
Róma 12,9–16(17–21)– A szeretet erejéből táplálkozó cselekvő élet	34
Dr. Bekó István	
<i>Epifánia után 3. vasárnap – 2025. január 26.</i>	
János 4,4–15 – Szomjúság, víz, élet	46
Dr. Rácsok Gabriella	
<i>Epifánia után utolsó vasárnap – 2025. február 2.</i>	
2Mózes 3,1–15 – Ki vagyok én?	57
Dr. Zsengellér József	
<i>Nagyböjt előtti 4. vasárnap – 2025. február 9.</i>	
Márk 4,35–41 – Egy hajóban Krisztussal	67
Debreczeni Ákos József	
<i>Septuagesimae (Hetvened vasárnap) – 2025. február 16.</i>	
Prédikátor 7,15–18 – Arany középút	76
Dr. Kató Szabolcs Ferencz	
<i>Sexagesimae (Hatvanad vasárnap) – 2025. február 23.</i>	
Apostolok cselekedetei 16,9–15 – Keressük bátran a nyitott ajtókat	89
Dr. Szabó Lajos	
<i>Estomihí (Örvened vasárnap) – 2025. március 2.</i>	
Lukács 10,38–42 – A mindennapok erőteréből Jézus Krisztus erőterébe	100
Koós Mátyás	
<i>Invokavit (Böjt 1. vasárnapja) – 2025. március 9.</i>	
Zsidókhöz írt levél 4,14–16 – Bizalommal Isten trónja előtt	110
Kovács Zoltán	
<i>Reminiscere (Böjt 2. vasárnapja) – 2025. március 16.</i>	
János 3,14–21 – Le a napszemüvegekkel!	120
Dr. Kókai-Nagy Viktor	
<i>Okuli (Böjt 3. vasárnapja) – 2025. március 23.</i>	
Jeremiás 20,7–13 – Próféta létmód, avagy a nehéz hűség Isten-dicsérete	131
Dr. Barnóczki Anita	

Septuagesimae (Hetvened vasárnap)

2025. február 16.

Arany középút

Textus: Prédikátor 7,15–18

1. Amit a textusról tudni kell – exegetikai/kortörténeti megértés

A Prédikátor Eszterrel együtt azon utolsó könyvek közé tartozik a héber kánonban, amelyekkel kapcsolatosan kétségek merültek fel a rabbinikus hagyományban. Kérdés volt, hogy „tisztátalanná teszi-e a kezét”, azaz liturgikus használatra alkalmas-e vagy sem.¹ E vélemény a Préd ún. pesszimista hangvétele („minden hiábavaló” Préd 1,2.14 stb.) és egyedi meglátásai miatt fogalmazódhat meg. Olyan kijelentésekre kell itt gondolni, amelyek látszólag szembemennek más ószövetségi szövegek gondolatosságával. A most feldolgozott textus kapcsán is egy ilyen esettel van dolgunk, ahol arról van szó, hogy egyrészt az igaznak nincs jutalma, míg a bűnöst nem éri utol büntetése, másrészt pedig bölcs dolog lenne mind az igaz életfolytatásból, mind a gonoszságból pont annyit művelni, hogy az ember se egyik, se másik miatt ne kerüljön hátrányos helyzetbe. Az első központi kérdés, hogy mit ért a Préd itt az igaz (קִיָּץ) és a gonosz (עָשָׂר) fogalmai alatt.

Az Ószövetség általános látásmódja szerint az igaz és a gonosz/bűnös szembenálló és egymást kizáró fogalmak. Az egyiket Isten elvárja, a másikat Isten megbünteti. Mindkettő elsősorban a parancsolatokhoz való hozzáállás és az abból fakadó életfolytatás érték kategóriája, amely JHWH szemszögéből minősíti az embert. A vizsgált ígérésben azonban egy másfajta értelmezésről van szó, ahol nem a fogalmak egzisztenciális elvárásai kerülnek előtérbe,² hanem a gyakorlati élet megtapasztalásai határozzák meg a kifejezéseket. Az egész könyvet áthatja ez a pragmatikus hozzáállás. A Préd megtapasztalásai alapján ajánlja világlátását, amely konkrét élményeken alapul. E szempontból kell tehát a fogalmakat értelmezni.

A Préd a 18. versben olvasható következtetés leszűrése előtt ismét a tapasztalataira utal. Vitás kérdés, hogy a 15. vers bevezetése (אֲתֵּן כָּל דְּבָרִי) hogyan fordítandó: „mindent láttam” vagy „mindkét dolgot láttam”. Az első egy általános premisszából indítva közeledne a konkrét leírt helyzetekhez, a másik rögtön a két bevezetett esetre utalna, amelyet a következő versekben bont ki a szöveg. Nyelviileg mindkét értelem lehetséges. Azonban felsorolások esetén a כל „minden” partikula a felsorolt elemeket foglalja magába (pl. 2Móz 29,24; 3Móz 1,9.13 stb.).

¹ GÖRGEY: Jadaim, 88–89.

² LAUHA: Kohelet, 134.

Valószínűbb tehát a „mindkét dolgot láttam” fordítás az azután következő felsorolást figyelembe véve.³ Itt tehát a bemutatott két élethelyzet konkrét megtapasztalását domborítja ki a szöveg. Mi is ez a két élethelyzet?

Az első bemutatott eset, amikor az igaz elvész az igazsága ellenére.⁴ Itt a tórapegyességnek megfelelően élő istenfélő szerencsétlensége jut kifejezésre. Hogy ez korai halált vagy valamilyen egyéb nehéz megpróbáltatást jelent, nyitva marad. A hangsúly a tett és a megtapasztalt sors inkongruenciáján van. Ez szembe megy az Ószövetség azon kijelentéseivel, amelyek az igaz jutalmáról beszélnek (Péld 10,3.24.27.30, Jób 4,7–11; Zsolt 1 stb.). Az ókori Közel-Keleten általánosan elterjedt világlátás szerint szoros összefüggés van a tettek és a megtapasztalt sors között. Ezt a szakirodalom *Tun-Ergeben Zusammenhang*nak nevezi, a tettek és a sors összefüggésének.⁵ Az ember azt aratja, amit vetett. Természetesen nem a Préd az egyedüli, amely felfigyel az ezzel ellentétes tapasztalatokra (Zsolt 73,14; Jer 12,1; Ézs 57,1 stb.). E nagy kérdést tárgyalja az egész Jób könyve. Az Ószövetség egészét tekintve e helyzetben az igaz JHWH-hoz folyamodik, hogy ő állítsa helyre a tett és a sors közötti összefüggést. Az igazságtalan szenvedésre pedig az imádság a válasz.⁶

Ézs szerint az igazak vesztét a gonoszok ármánykodása okozza (Ézs 57,1). Azaz a gonoszok az őket érdekeik érvényesítésében meggátoló igazakat félreállítják, mindent megtesznek, hogy ne az igazak szempontjai érvényesüljenek, azaz a törvény és a jog háttérbe szoruljon. Az igaz magatartás a világban komoly konfliktusokhoz vezet a gonoszokkal, amely némely esetben tettelegességig is elmegy, és az igazak halálát követeli. Nem beszélve arról, hogy a törvények szigorú megtartása beszűkíti az életet, terhessé teszi a mindennapokat.⁷ A sok rendelkezés és szabály betartása fárasztó, folyamatos odafigyelést jelent, és nemegyszer lemondásban, az élvezetektől való tartózkodásban nyilvánul meg. E veszélyeket figyelembe véve azt tanácsolja a Préd 7,16, hogy az ember ne legyen túlságosan kegyes, miért halna meg idejekorán?

A fenti kijelentés párja, hogy az ember ne legyen túlságosan bűnös sem, miért halna meg idő előtt? Ahogy az első esetben, itt is a túlzásba vitt magatartásforma rejt veszélyeket magában a bűnös számára. Ez a veszély lehetne éppen a fentiekben bemutatott tett és sors közötti összefüggés,⁸ ti. Isten megbünteti az égbekiáltó bűnöket. Azonban azt láttuk, hogy az előző versben épp ezt kérdőjelezi meg a Préd, így valószínűleg a következő versben nem épp annak működésére épít. Ha az előző vers gondolatmenetének logikáját nézzük, akkor a magatartásból fakadó veszélyek fenyegetik az életet. Azaz a túlzott gonoszság

³ Vö. RINGGREN–ZIMMERLI: Prediger, 204.; KRÜGER: Kohelet, 255. SCHWIENHORST-SCHÖNBERGER: Kohelet, 384.

⁴ A א prepozíció itt „ellenére”, „dacára” értelemmel bír. LAUHA: i. m., 132.

⁵ KÖHLMOOS: Kohelet, 176.

⁶ KÖHLMOOS: i. m., 176–177.

⁷ LAUHA: i. m., 133.

⁸ Uo.

veszélyes ügyletek, éles konfliktusos helyzetek lebonyolításához vezethet, amelyek akár halálosak is lehetnek. Egy rivális bűnös, egy szembenálló érdek a gonosz idő előtti halálához vezethet.

Érdekes a 16. és a 17. vers kapcsán, hogy bár ellentétpárról van szó, mégis ugyanaz a következtetés jelenik meg benne. A 15. versben az igaz és a bűnös szemben állnak egymással, sorsot cserélnek, az igaz hal meg idejekorán, a bűnös él hosszú ideig, a 16–17-ben azonban mindkettő hamar hal meg a túlzásba vitt cselekedetei okán. Van tehát valami közös az igaz és a gonosz magatartásában. Ez pedig a túlzás, a mértéktelenség. Nem az istenfélő élet vezet a pusztuláshoz, hanem a *túlzott* kegyesség.⁹ Hasonló a helyzet a gonoszsággal is. A kisebb kihágások nem rejtenek annyi veszélyt magukban, mint a folyamatos és nagy méreteket öltő etikátlan magaviselet. Ezért következik a 18a-ban a jó-mondás, (כֹּחַ-*val bevezetett szentencia*),¹⁰ amely mértékletesen ugyan, de minkét magatartás folytatására biztatja az olvasót: jó, hogy megragadd ezt is, és a másikat se engedd el. Egy kis istentelenségre biztat itt a Préd? Egyedüli olyan kijelentése lenne ez az Ószövetségnek, amely nem javallja a kegyes életvitelt. De vajon erről van szó?¹¹

Mint már arra utaltunk, itt az igaz és bűnös nem vallási kategória, hanem az életvitelben megmutatkozó gyakorlati magatartás. Az a viszonyulás, ahogy az egyén megnyilvánul a társadalom, a gazdaság és az élet minden területén. Hiba lenne tehát, a két kifejezésben a hit és hitetlenség képzetait felfedeznünk, és azok elegyítését kiolvasnunk a 18. versből. Ehelyett fontos észrevenni, hogy az igaz minőség a bölcsességgel áll párban. Ez pedig ismét a tapasztalati valóságra irányítja a figyelmünket. A bölcsességirodalomban pedig kiolvashatóak azok a gondolkodásminták, amelyek megfelelnek az itt megjelenő tanácsnak, ne légy se túl kegyes, se túl gonosz.

A bölcsességirodalom szerint a bölcsességet nem bölcs dolog akármikor alkalmazni. Meg kell várni a kedvező lehetőséget. A Préd minden rendelt idejéről beszél (Préd 3,1–8), a beszédet és a hallgatást is beleértve. A Péld 9,8 szerint a csúfolót ne dorgálja meg az ember, hanem csupán a bölcsset, aki hálás lesz ezért. A szöveg háttérében feltételezhető, hogy mind a csúfoló, mind a bölcs ugyanazon dologban vétkes, amely kiváltja a dorgálást, mégis a csúfoló esetében reménytelen a jobb útra térés, így az inzultus elkerülése érdekében (Péld 9,7) el kell tekinteni a feddéstől.¹² A jog és az eszme szempontjából ez személyválogatásnak tűnhet, esetleg hűtlenségnek az igazsággal szemben, de a tapasztalati élet bölcsessége

⁹ SCHWIENHORST-SCHÖNBERGER: i. m., 386.

¹⁰ כֹּחַ–Spruch. RINGGREN–ZIMMERLI: Prediger, 206.

¹¹ Lauha szerint a szöveg maró gúnyt és iróniát tartalmaz. LAUHA: i. m., 133–134. Ezek szerint az itt olvasottak nem konkrét értelemben veendő, hanem a Préd saját keserű tapasztalatát dolgozza fel egy kis humorral: a hosszú élethez kell egy kis gonoszság is. Ez azt is jelenti, hogy a Préd alapvetően egyetért a hagyományos nézettel, de annak egy karikatúráját adja, hogy be tudja mutatni az erényes élet nehézségeit.

¹² TOY: Proverbs, 193.

szempontjából a bölcsnek így kell eljárnia. Reménytelen ügyekben nem kell felvállalni a konfliktust a bűnösökkel. Ez a fajta gyakorlati hozzáállás jut kifejezésre a 18. versben: se az igazságtól, se a fenti értelemben vett gonoszságtól nem kell tartózkodni. A gonoszság itt ebben az értelemben inkább életrealitást, rátermettséget, ügyességet vagy éppen ügyeskedést jelent.¹³

A túlzott kegyesség a bűnösök támadását hívja elő, míg egy kevés körültekintés, ravaszság, az erőviszonyok felmérése segít az igaznak, hogy ne kezdjen vesztes csatát. Ezt tanácsolja a Préd 7,18. Mindez nem teljesen idegen az Újszövetség gondolkodásától sem. Jézus arra inti a tanítványokat, hogy legyenek ravaszak, mint a kígyók (Mt 10,16), illetve ne maradjanak az őket üldöző városban, azaz ne várják meg, míg komoly veszélybe kerülnek, hanem meneküljenek tovább (Mt 10,23). Az igazság érvényesítéséhez, az evangélium terjesztéséhez körültekintésre van szükség a tanítványok részéről.¹⁴

A 18b. fordítása összekapcsolódik a 15. versben már taglalt a לֵל „minden” partikulával. Az MBT egy olyan gondolatot hoz, hogy Isten minden bajban megszabadítja az istenfélőt. Ez egy nagyon általános kijelentés lenne. Ehelyett azonban itt is a partikula a két esetre utal vissza: nem minden bajból, hanem ebben a kontextusban, mindkét bajból, azaz a túlzott kegyesség és a túlzott gonoszság okozta veszélyekből kimentti Isten. A végszó mégis az istenfélelemé. A kijelentés némiképp paradox. A túlzott igazság veszélyeitől az istenfélelem ment meg, csakúgy mint a túlzott gonoszságtól. A veszélyek elleni oltalom tehát a perikópa látása szerint is Istennél van, és annak elérési módja az istenfélelem. Így a Préd 7,15–18 végkövetkeztetése semmiképpen nem az, hogy az istenfélelem és az igazság felesleges dolog lenne. A 19. versben arról van szó, hogy bölcsesség többet ér tíz, várost kormányzó, hatalommal rendelkező embernél. Igencsak nagy értéke van tehát ezeknek a Préd számára is. Azonban ezt az értéket csak úgy lehet megőrizni, kamatoztatni, érvényesíteni, ha az igaz kívárja a kedvező alkalmat. Ezt a furfangot, életrealitást nevezi itt ebben a szövegben a Préd gonoszságnak. Ez kell ahhoz, hogy az igazság ne vesszen el idejekorán az igazzal együtt, hanem azt a kedvező alkalommal lehessen érvényre juttatni.

2. A perikópa megértése – teológiai összefüggések feltárása

Általánosnak mondható az a nézet, hogy az igazság kizárja a hamisságot, a két értékminőséget nem lehet és nem szabad elegyíteni. Pál apostol int, hogy ne maradjunk a bűnben, hogy azzal növekedjen a kegyelem (Róm 6,1). Vagy gondoljunk Jézus tanítására, hogy senki sem szolgálhat két úrnak (Mt 6,24). Azonban, ha a perikópában a gonoszság valóban életrealitás és ravaszság, másképp kell a kérdéshez közelednünk. De még így is ellentmondásos megfigyeléseket tehetünk. Pl. szabad-e színből, a túlélés érdekében, politikai céllal résztvenni a pogány államvallásokban? Naámánnak megengedi ezt Elizeus (2Kir 5,18), aki

¹³ A román nyelv egy magyarra lefordíthatatlan melléknévvél írja le a fentiekben tárgyalt minőségeket. Aki ügyesen tud érvényesülni, az descurcăreț.

¹⁴ HAGNER: Matthew, 277.

meghajolhat a Rimmon templomában, míg Dániel társai nem borulnak le Nebukadneccar felállított szobra előtt (Dán 3,16–18), és ezzel vállalják az esetleges mártírhalált. A kérdés azonban az ógyházban is élesen jelentkezett a keresztyénüldözések idejében. Lehet-e színből áldozni a császárnak, esetleg ravaszul az áldozást igazoló bizonyítványt (*libellust*) megvesztegetés árán kiállíttatni, vagy pedig ahogy Novatianus és Donatus püspök hirdették, az ilyeneket nem szabad az egyházba visszafogadni.¹⁵ Hol van a határa a ravaszságnak és a gonoszságnak?

Kálvin az állami előjáróknak kijáró tisztelet kapcsán tárgyal egy idevágó kérdést. Szabad-e megbuktatni, félreállítani a zsarnok uralkodókat? Kálvin azt a nézetet képviseli, hogy erre a közösségnek az isteni rend megóvása érdekében joga van.¹⁶ Alapvetően mindenki engedelmisséggel tartozik az uralkodónak, ám amikor az nem tölti be hivatását, az isteni gondviselés részeként sor kerülhet a zsarnok meggyilkolására is. Hangsúlyos azonban, hogy mindez nem egyéni kezdeményezésre, hanem egy hivatal, hatóság, közösség döntése folytán következik be, illetve hogy némely esetben a gonosz pusztító szándékot Isten fordítja jóra tervében, és népe üdvét munkálja a gyilkosok bűne által. Hasonló kérdések vetődtek fel a második világháború idején is az egyház berkein belül.

A nemzetiszocialista Németországban az egyházban élet-halál kérdése volt a zsarnoki rendszerhez való viszony. A fő kérdés az volt, mit kell és lehet megtennie az egyháznak az emberiségellenes népiirtás feltartóztatása érdekében. Dietrich Bonhoeffer, mint köztudott, részt vett egy Hitler elleni sikertelen merényletben, amely miatt halálra ítélték és kivégezték. A posztumusz rendezett etikájában lépten-nyomon találni olyan részeket, amelyek összefüggésbe hozhatók Bonhoeffer vívódásával és döntésével: a bűn feltartóztatása érdekében a keresztyén felelősség részeként a hívőnek magára kell vállalnia a bűnt.¹⁷ Néhány áthallásos idézet:

„A rendkívüli szükséghelyzetek a felelős cselekvés szabadságára apellálnak. Nincsen olyan törvény, amely mögött a felelős ember védelmet kereshet, ennél fogva olyan törvény sincs, amely a felelős embert az ilyen szükséghelyzetekben egy vagy másik döntésre kényszeríthetné. Ez sokkal inkább a törvényekről való teljes lemondás ideje, amikor az ember tudatában van annak, hogy merész szabadsággal kell választania. Ugyanakkor azt is be kell ismernie, hogy itt törvénysértés és törvényszegés történt, hogy itt a szükség megtöri a parancsolatot.”¹⁸

„...a felelős cselekvés struktúrájához hozzátartozik a bűn átvállalásának készsége és a szabadság.”¹⁹

„A bűnnek a felelős cselekvéssel járó átvállalása mindig az ember önmagával való egységének a konkrét határaiba ütközik, teherbíró képességeinek határába.

¹⁵ A novatianus és a donatista vitához ld. PÁSZTORI-KUPÁN: Mindnyájan egybehangozóan tanítjuk, 77–84.

¹⁶ KÁLVIN: *Institúcio* 4.20.30–32 (II, 533–535).

¹⁷ BONHOEFFER: *Etika*, 167–173.

¹⁸ BONHOEFFER: *Etika*, 167.

¹⁹ Uo.

Van olyan felelősség, melyet nem vagyok képes elhordozni, hogy össze ne törnék alatta; gondolhatunk itt akár egy hadüzenetre, valamilyen politikai szerződészsze-gésre, forradalomra, vagy akár csak egy családapa munkahelyi elbocsátására, aki ezzel kenyérét veszíti el; netán tanácsra, amelyet valaki egy döntő személyes élet-helyzetben tőlem vár.”²⁰

A gonosz feltartóztatása törvényszegéssel ugyancsak bűn. De maga Krisztus sem maradt távol a bűntől, így különleges helyzetekben ez is megengedhető, mi több a mártírság egyik formája. Nem szabad azonban Bonhoeffer tettét és szavait a történelmi helyzettől izoláltan kezelni. Az egyház Hitler hatalomátvétele óta folyamatosan próbálta megváltoztatni az állam emberiségellenes céljait békés úton, pl. nyilatkozatok megfogalmazásával (pl. a Barmeni Teológiai Nyilatkozat 1934-ből). Bonhoeffer álláspontja tehát majdnem egy évtizedes sikertelen evangelizáció és akut népiirtás kontextusában fogalmazódik meg. A bűn átvállalása így az áldozat szinonimája is lehetne.

Hasonlóan tárgyalja Bonhoeffer az igazmondás és hazugság problematikáját.²¹ Mielőtt azonban a nagy teológusok nyomdokain járva megengedhetőnek tartanánk a hazugság és a gyilkosság különféle eseteit, fontos legalább három szempontot szem előtt tartanunk. 1. Ezek az esetek mindig kivételt képeznek, és nem szabályt. 2. Sohasem az egyén saját érdekeinek érvényesítése a cél, hanem mások szenvedésének az elhárítása, esetleg a saját élet védelme. 3. Nem állíthatóak fel olyan paraméterek, amelyek mentén meghatározhatóak lennének azok az esetek, amikor a törvényszegés elfogadható lenne. Mindegyik eset más és más, és a látszólag hasonló eseteket is gondosan meg kell vizsgálni, és külön kell vizsgálni.²² Azért is fontos ez, mivel a túlélés nagyon is jogos és lényes szempontjai mellett jelentkezik az egyház bizonyágtévő küldetése is, amely a nehéz, megpróbáltatott időben a keresztyének hitvallását követeli minden nehéz körülmény ellenére. Ezeket a helyzeteket az egyházi nyelvezet a reformáció óta *status confessionis*nak nevezi.²³ Bár minden bizonnyal vannak olyan esetek, amikor a hazugság, illetve bármilyen más taktikázás a túlélés érdekében megengedett, az általános szabály mégis a hitvallásé, a nyilvános véleménynyilvánításé vállalva annak kellemetlen következményeit.

3. Prédikációvázlat

Bevezetés: Vannak a művészeteknek mindenki által jól ismert alkotásai. Ha az itt ülők közül most mindenkinek egyet meg kellene neveznie pl. az olasz reneszánsz világhírű darabjai közül, mindenki rövid gondolkodás után eljutna Da Vinci Mona Lisájához vagy Michelangelo Sixtus-kápolnában látható Ádám teremtésének jelenetéig, ahol Isten ujjával majdnem megérinti Ádámot. Ez utóbbit sok reklám, filmbetét és képpalkotás használja fel, és gondolja újra. De a gondolkodási

²⁰ BONHOEFFER: i. m., 172.

²¹ I. m., 302–308.

²² VISKÝ: *A beszéd etikája*, 82–88.

²³ DEJONGE: *Bonhoeffer, status confessionis*, 43–50.

rendszerek tekintetében is van egy olyan tétel, amelyet mind ismerünk, és általában egy reneszánsz gondolkodónak tulajdonítanak. Niccolò Machiavellihez szokás kötni azt az elhíresült kijelentést, miszerint a cél szentesíti az eszközt. Bár a mondat tételeken nem szerepel Machiavelli írásaiban, műveiben az elv mindenképpen jelen van. És hát ki ne ismerné, ki ne nyugtatta volna magát egy-egy kétes helyzetben ezzel a pragmatikus szentenciával. A cél szentesíti az eszközt. Vagy hasonló lelkülettel szoktuk emlegetni: segíts magadon, Isten is megsegít. Európának ezen a táján mindezt talán normalitásnak is tartjuk. Nálunk a rendszer és a szabályok kijátszása erény. Ha törvénybe ütközik is némely cselekedet, szívünk mélyén felnézünk arra, aki okosabb és bátrabb, rátermettebb volt, mint mi, és érvényesítette a saját érdekeit. Persze nem erőszakos bűncselekményekre kell itt gondolni, hanem kiskapuk megtalálására, a különféle szabályok vakfoltjaiba való kapaszkodásra, jogi csűr-csavarra. És látszólag az ige is erre biztat. Ezt hallottuk: „ne légy felettebb igaz, és ne légy felettebb bűnös, jó ha az egyiket is megragadod, és a másikat sem engeded ki kezedből”. Végre egy textus a magyarok Bibliájából... De tényleg erről van szó? Annak érdekében, hogy helyesen értelmezzük a szöveget, nézzük meg mit ért a Préd az igaz és a bűnös szavai alatt, nézzük meg mi a végkövetkeztetése, és gondolkodjunk el azon is, mit jelent ez az életünkre nézve.

3.1. Háttér

Az igaz és bűnös szavak talán a keresztyén szókinccsünk leggyakrabban használt kifejezései. Nincs olyan istentisztelet, ahol ne hangozna el talán tucatnál is többször a két szó énekekben, imádságban, prédikációban. És mert ennyire gyakori, úgy tűnik tisztában is vagyunk a jelentésével. A legtöbb esetben igazunk is van, ha az igaz alatt az Isten törvényeit megtartó, az Úr akaratát cselekvő, engedelmes magatartást értjük. És a bűnös ennek az ellentéte, aki nem tartja meg Isten törvényeit, árt embertársának, rossz szándékai vannak, miközben csak a maga hasznát nézi. Mégis azt kell mondanom, hogy a Préd-nál ez az értelmezés nem mindig találó, és a most felolvasott igében is ez a helyzet.

A Préd az ún. bölcséleti könyvek közé tartozik. A bölcsességirodalom darabja. Mi, ha a bölcsességről hallunk, Platón és Arisztotelész jut eszünkbe, a valóságtól elrugaskodott szellemi torna, bonyolult filozofálgatás. Higgyétek el, a görög filozófia sem ilyen, de végképp nem a bibliai bölcsességirodalom. Izráelben a bölcsesség mindig gyakorlati megtapasztalás alapú, pragmatikus, az életben való boldogulásra néz. A Préd úgy beszél magáról, mint egy olyan emberről, aki mindent kipróbált. Kipróbálta a mulatozást, az élvezeteket, de a munkát, az alkotást is. Elmondása szerint mindent látott, mindenről képet alkotott, és amit mond, az az összes lehetőség figyelembevételével történik. Nincs ismeretlen tényező, a Préd mindent számításba vett. És így jutunk el a mostani textusunkhoz is, amely ismét két helyzet leírásával kezdődik. Az egyik az igaz igazságtalan, korai halála vagy egyéb szerencsétlensége, a másik a boldog gonosz esete, aki bár megérdemelné a nehéz sorsot, mégis gondtalanul él. Keserű megállapítás ez. Sokunknak vannak hasonló tapasztalatai. Érthetetlen számunkra egy-egy ártatlan gyerek

betegsége és szenvedése, nem értjük, hogy kedves, jószándékú emberek miért végzik kórházi ágyon, vagy egy véletlen, hihetetlenül értelmetlen körülmény okozta baleset tör ketté egy életet. Eközben pedig ott vannak az égbekiáltó bűnöket elkövető gonosztevők, sikkasztók, kizsákmányolók, erőszakoskodók, akik köszönik szépen, élük világukat. Úgy látszik ez nem változott az évezredek során. A teológia nagy kérdése ez: miért engedi meg Isten a szenvedést? A Préd a következő két versben nem egészen ezt a problematikát, de ahhoz kapcsolódóan ismét két esetet tárgyal.

3.2. Igaz és bűnös a Prédikátornál

Figyeljük meg, a következő két versben arról van szó, hogy mind a bűnös, mind az igaz a túlzásba vitt magatartása miatt kerül veszélybe. Ezért hangzik a tanács, ne légy se fölöttébb igaz, se fölöttébb bűnös. Ha jól belegondolunk, ezt is tudjuk igazolni tapasztalati valóságunk alapján. Ha valaki túlságosan igaz, kegyes, azaz minden ügyet felvállal, minden személe elé kerülő kihágást szóvá tesz, az egész világot meg akarja javítani, az felőröli erejét, belebetegszik, rámeleg a családja és az egészsége, nem beszélve arról, hogy a gonoszok sem fogják ezt szó nélkül hagyni. Folyamatos háborúság az ilyen ember élete, akit kikezdenek, meghurcolnak, és extrém esetben még meg is gyilkolnak. De a fölöttébb gonosz is hasonló végre számíthat. Ha valaki mindenhol hasznot akar hajtani, mindenkitől el akarja szedni az övét, mindenkinek keresztbe tesz, abból előbb-utóbb ismét csak konfliktus származik. Ez is felőrölheti erejét, de tönkretelheti egy rivális banda, egy nálánál még gonoszabb haszonleső, aki nem riad vissza bepiszkítani a kezét. Hála Istennek, a mi vidékünkön nem szokták sem az igazság elkötelezett harcosait, de sem az alvilág hírhedt személyiségeit erőszakos eszközökkel félreállítani. Eleddig legalábbis nem volt jellemző. De ha bekapcsoljuk a hírműsorokat, tudnánk mindkettőre kortárs példát találni. Azonban, ha a Préd ilyen esetekről beszél, érezzük, hogy az igaz és a bűnös itt nem annyira a törvény megtartója vagy megszegője, mintsem a magatartásformának a képviselője. Nem az igaz értéke kever bajba, hanem annak a túlzásba vitt, nem körültekintően megvalósított gyakorlása. Így is átültethetnénk a Préd szavait a ma embere számára: ne légy fölöttébb igaz, ne rohanj fejvel a falnak. Ne kezdj vesztés csatába. Várd meg a kellő alkalmat. Légy szelíd, mint a galamb, de okos, mint a kígyó (Mt 10,16), ahogy Jézus mondta. Ezért kell egy kis gonoszság is, ahogy a Préd fogalmaz, ne engedd ki kezedből. Kell agyafúrtság, ravaszság, rátermettség, életrevalóság, hogy az igazságot érvényre tudjuk juttatni. A Préd-nál tehát itt ebben az igében a felettebb igaz és bűnös az önmagát és az ügyét elhamarkodottságával veszélybe sodró igaz magatartás és az önmagát elpusztító taktikázás, folyamatos törvénszegő magatartás hívószavai. Mindkettő kell. Igaznak kell lenni, de ennek érvényesítésében kell a gonoszság, ahogy itt a Préd érti, egy kis ravaszság. Meg kell találni az aranyközéputat.

Félreértenénk az igét, ha úgy olvasnánk, hogy kicsit meg kell szegni Isten törvényét az életben maradáshoz. Nem. Isten igazsága minden érték felett álló minőség. Itt ennek az értéknek a világunkban való megjelenítéséről van szó. Azaz

ahhoz, hogy a világban Isten törvényeinek érvényt szerezzünk, körültekintőnek kell lennünk, és meg kell keresnünk a megfelelő személyeket, helyzeteket és eszközöket. Ez a körültekintés jelenik meg az igazság párjaként itt a gonoszság szava által.

Nézzük meg, az utolsó szó az igében is az istenfélelemé: „mert, aki az Istent féli mindezeketől, [mármint a fenti veszélyektől] megszabadul”. Végezetül csak az istenfélő szabadul meg, és a bűnös nem. Isten a bűnöst nem szabadítja meg, tehát itt az istenfélő nem egy olyan magatartást vállal fel, amely miatt Isten elfordulna tőle. Istenfélőnek kell lenni. Ennek igényéből egy hajszálat sem lehet engedni. A megvalósításhoz azonban ész kell.

3.3. Példák

Ezzel látszólag visszajutottunk a kiindulóponthoz, hogy a cél szentesíti az eszközt, illetve segíts magadon, Isten is megsegít. És valóban kérdés, mi minősül az igazság érvényesítésében felhasznált, legitim eszköznek, és mi már az eszme elárulása. Ez is az egyház és az emberiség örök kérdése. A katolikus és az ortodox egyházban szentként tisztelt Atanáz püspök elárulta-e Krisztus ügyét, amikor a keresztyénülözők halálra keresték őt, és éppen tőle kértek útbaigazítást, mire ő így felelt, menjenek csak, nincs messze, aki keresnek.²⁴ Elítélhető-e a zsidó kisfiú, aki a nyilasoknak letagadta zsidóságát, szüleit, és így lett a szörnyű korszak túlélője? A második világháború sok ilyen helyzetet hozott. Mit kellett volna tegyen az a beépített nyilas tiszt, aki több tucat zsidó életét megmentette, de egyik alkalommal rajtakapták, és hűségét azzal kellett bizonyítania, hogy lelötte két zsidó utasát? De Dietrich Bonhoeffer is, a XX. század egyik meghatározó teológusa, hasonló kérdéssel küzdött. Meg szabad-e gyilkolni Hitlert egy keresztyén embernek, mi több lelkésznek, teológiai tanárnak, hogy feltartóztassák a népiertást? Bonhoeffer válasza igen volt a feltett kérdésre, és Etikájában a bűn átvállalásáról ír. Ennek eredményeként részt vett egy Hitler elleni sikertelen merényletben. Ezért ítélték halálra, és végezték ki. Lehet, vagy nem lehet? Vagy ez a Kajafás logikája, aki Jézus kapcsán azt mondja: jobb, ha egy ember hal meg a népért (Jn 11,49–50; 18,14)? Kálvin is a fő művében, az Intitutióban megengedhetőnek tartja a zsarnokok félreállítását, azt Isten akaratának tartja. De hogy állapítható meg, ki a zsarnok? Honnan tudhatom, hogy tényleg ez-e az utolsó eszköz, vagy csak nem találok a helyzet békés rendezésének módját?

3.4. Szempontok

Nehéz kérdések. És ha választ keresünk, fontos tudatosítanunk, hogy minden helyzet más és más. Ugyanakkor mi el sem ítélnénk, és fel sem menthetünk senkit. Mindez Isten kezében van. Mielőtt azonban az igehirdetésen felbuzdulva fegyvert ragadnánk, és erőszakkal akarnánk érvényt szerezni az igazságnak, fontos legalább három szempontot figyelembe vennünk. A törvényszegés egy nagyobb jó érdekében a legutolsó eszköz lehet. Bonhoeffer egész életének munkássága a hitleri hatalom megdöntésére irányult, és az utolsó utáni eszköz

²⁴ Ehhez és más példákhoz ld. VITSKY: i. m., 55–56.

volt a merénylet. Az ilyen magatartás mindig csak kivétel lehet, sohasem a szabály.

Az ilyen tett sohasem a saját haszon gyarapítása, érdekeink érvényesítése érdekében történik, hanem az élet védelmében. Alapvetően mások megmentése céljából merülhet fel ilyen gondolat, és sohasem a saját kényelem érdekében.

Végezetül az is fontos, hogy Kálvin a zsarnokgyilkosságot sohasem az egyén kezdeményezésére, hanem egy testület döntésének végrehajtásaként igazolja. Nem én döntök, hanem a közösség, és a közösség akaratát hajta végre az egyén. Persze még így sem tudhatjuk, mi lesz a mennyei Atya akaratja ezekkel kapcsolatosan.

A taktikázás sem lehet a keresztyén ember alapvető magatartása. Meg kell találni az arany középutat, de vannak helyzetek, amikor színt kell vallani. Amikor minden kellemtelenség ellenére ki kell állni, és el kell mondani a világ előtt, hogy mi Krisztus tanítása. Ezt a reformátorok *status confessionis*nak, hitvalló helyzetnek nevezték. Az egyház feladata nem Isten helyett gondot viselni a világról, ítéletet hirdetni egyének vagy közösségek felett, vagy esetleg az isteni ítéletet elővételezni, elősegíteni saját kezdeményezésekkel. Nekünk a tanúság küldetése adott. Elmondani, amit Krisztus akar a világgal. Hirdessük az evangéliumot, és imádkozzunk annak hatékonyságáért.

Befejezés: A cél szentesíti az eszközt. Van ebben valami. De nem, ahogy sokan értik. A Préd azt tanítja az igazság érvényesítéséhez kell egy kis körültekintés, ravaszság. Ez a mai igénk üzenete. Határkérdésekben azonban fontos: közösségként kell gondolkoznunk és fellépünk, a mások javára kell cselekednünk, és a feladatunk Isten országának terjesztése. Imádkozzunk hát bölcsességért, hogy minden helyzetben felismerjük az Isten szerinti megoldásokat, és legyen erőnk nehéz döntéseket meghozni, ha kell, de szenvedni is Krisztus megvallása miatt, ha éppen egy ilyen korszak köszöntene ránk.

4. Példák, képek, szemelvények

4.1. A textus alap gondolata, hogy sem a ravaszságot, sem az igazságot nem kell túlzásba vinni. Ehhez kapcsolhatunk számos szólásmondást. Segíts magadon, Isten is megsegít. Szólj igazat, és betörök a fejed. De a jó célokért hozott véráldozat motívuma, jelesen a befalazott asszony képzete jelen van az észtektől kezdve egészen az ukránokig majdnem minden kelet-európai népnél. Magyar változatában Kőműves Kelemenre gondolhatunk, aki nemes célja érdekében, Déva várának felépítéséért befalazza feleségét. A román verzió Manole mestert (*Mesterul Manole*) ismer, aki az argyasudvarhelyi kolostort és templomot építi szintén felesége élete árán. A Lucian Blaga-féle feldolgozásban Manole mestert az a szörnyű kérdés gyötri: ki kérheti ezt az áldozatot? Az ördög? Épp ellene épül a templom. Isten? Ő nem kérhet ilyen törvényével ellenkező tettet! Mind a balladák, mind azok feldolgozásai egy, a textuséhoz hasonló kérdéskört járnak be: hol van a határ a nemes célok megvalósításáért folytatott küzdelemben. Ugyancsak hasonló gondolatiság jelenik meg Niccolò Machiavelli A fejedelem című művében is, ahol az

uralkodó minden eszközt megragadhat a hatalom érvényesítéséért. Általában Machiavellinek tulajdonítják „a cél szentesíti az eszközt” kijelentést is. Tételesen azonban ez nem olvasható a munkáiban, és a ma használatos szó szerinti megfogalmazásban talán a 17. században jelenik meg először jezsuita írásokban.²⁵

4.2. A magyar szépirodalomból is jócskán akad ide kapcsolható idézet. Gondoljunk a meg nem alkuvást eszményítő Babits Mihályra (Jónás könyve): „vétkesek közt cinkos, aki néma”, vagy József Attila rezignált Két hexameterére: „Mért legyenek én tisztességes? Kiterítenek úgyis!/Mért ne legyenek tisztességes! Kiterítenek úgyis.”

5. További szempontok az istentisztelet alakításához

Az alkalomról:

Hetvened vasárnapjának, a Septuagesimae-nek jellemzőit Hafenschér Károly tömören foglalja össze:

„Hetvened vasárnapjával megkezdődik a bűntelőd időszak, amely már húsvétra mutat előre. A vasárnap eredeti elnevezései a bűntelőd előtti idő hosszúságára utalnak. Hetvened vasárnapja a húsvétig hátralévő mintegy hetven napra utal, mint azonban az egyház gyakorlatában sok mindennek, ennek is jelkép értéke van: az Isten népének hetvenéves fogságára is utal (Jer 25,11). A hetven naptól így is egy hét hiányzik, s csak akkor igaz a szám, ha a nyolc napig tartó ünnepet (húsvét oktávja) is beleszámoljuk. (...)

Volt időszak az egyház történetében, amikor ezt a napot az egyházi év kezdeteként tartották számon. Jelentősége mára csökkent, mégis egyértelmű, hogy a Krisztus-évben ez a nap döntő fordulópontot jelent a karácsonyi ünnepkörből (inkarnáció) a húsvéti ünnepkörbe (passió, feltámadás, megdicsőülés) való átmenet során.”²⁶

Lekció: ApCsel 17,16–34

Énekajánlás:

RE/MRE 80: Hallgasd megm Izráel pásztora
32: Ó, mely boldog az oly ember éltebe’
824/433 Szólj, szólj hozzám, Uram
742/400: Légy csendes szívvel és békével
249/348: Áldjad, én lelkem, a dicsőség erős királyát!
90: Tebened bízunk eleitől fogva

Imádság:

Átya, Fiú, Szentlélek Istenünk! Igaz Isten vagy, aki nem ismered a bűnt. Tökéletes jóság, páratlan tisztaság, mérhetetlen szeretet! Nem férközhet hozzád változás, akaratodból semmi el nem vehet. Ma ismét megszólítottál bennünket.

²⁵ SZEMERKÉNYI: Szólások, 204.

²⁶ HAFENSCHER: Liturgia, 349.

Bűnbánattal állapítjuk meg, hogy sokszor hűtlenek vagyunk hozzád. Törvényeidet megkerüljük, nehogy lemaradjunk a világtól, segítünk magunkon, neked a világban az igazságot fenntartani. Sokszor bepíszkítjuk a kezünket.

Látszólag te is erre biztatsz ebben az ígében. De tudjuk, hogy te nem a megalkuvásra hívsz fel, hanem a körültekintő, megfontolt cselekvésre. Adj nekünk bölcsességet, hogy minden helyzetben felismerjük akaratomat, és adj erőt annak megvalósítására. Adj belénk elszánást, ha nehéz döntést kell hoznunk, de adj kitartást, ha szenvednünk kell nevedért.

Engedd közösségként gondolkodnunk. Saját érdekeink helyett a másoké legyen a szemünk előtt. A mások terhet hordozzuk, és áldozatot is ne a siker, hanem az embertársunk boldogulásáért hozunk.

Imádkozunk azokért, akik bár igazak, mégis idejekorán kell elveszniük. Ha a gonoszok nevedért bántják őket, erősítsd meg, hogy kitartsanak. Add, hogy mártírként, példaként tekintsünk rájuk, akiknek élete minket is a szilárd hitre ösztönöz, és megerősít, hogy meg ne inogjunk. De ha értelmetlen szenvedés következne rájuk, légy velük bajaik közepette, ha megérteni nem is tudják akaratomat, érezzék jelenlétedet! Így imádkozunk minden szenvedőért, betegért, magányosért, gyászolóért. Add, hogy egyházad az örömhír hirdetője legyen, akik a szenvedőkhöz úgy közelítenek, mint Krisztus Urunk földi életének idején.

Áldunk, hogy te magadhoz fogadsz, és folyamatosan szólod jószándékodat! Magasztalunk ezért, nagy nevedre áldást és dicséretet mondunk. Átya, Fiú, Szentlélek Istenünk. Ámen.

6. Felhasznált és ajánlott irodalom

BONHOEFFER, Dietrich: *Etika. Útkészítés és bevonulás*, Kolozsvár, Exit, 2021.

DEJONGE, Michael P.: Bonhoeffer, status confessionis, and the Lutheran tradition, in: *Stellenbosch Theological Journal* 3 (2017), 41–60.

GÖRGEY Etelka: Jadajim traktátus. A kezek tisztaságáról, in: uő (szerk.): *Törpék az óriások vállán. Válogatott Misna-traktátusok*, Sárospatak, SRTA, 2010, 79–95.

HAFENSCHER Károly: *Liturgia*, Budapest, Luther Kiadó – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2010.

HAGNER, Donald A.: *Matthew 1–13* (WBC 33A), Dallas, Word, 1993.

KÁLVIN János: *Institutio Christianae Religionis. A keresztyén vallás rendszere*, 2. kötet, Budapest, MRE Kálvin János Kiadója, 2014.

KÖHLMOOS, Melanie: *Kobelet. Der Prediger Salomo* (ATD 16,5), Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2015.

KRÜGER, Thomas: *Kobelet* (BK XIX Sonderband), Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 2000.

LAUHA, Aarre: *Kobelet* (BKAT XIX), Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn, 1978.

PÁSZTORI-KUPÁN István: *Mindnyájan egybehangzóan tanítjuk. Az egyház dogmatörténete 381-től 451-ig*, Kolozsvár, Napoca Star Kiadó – Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, 2010.

RINGGREN, Helmer – ZIMMERLI, Walter: *Sprüche/Prediger* (ATD 16,1), Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1980.

SCHWIENHORST-SCHÖNBERGER, Ludger: *Kobelet* (HThKAT), Freiburg, Verlag Herder, 2002.

SZEMERKÉNYI Ágnes: *Szólások és közmondások* (A magyar nyelv kézikönyvtára 3), Budapest, Osiris, 2009.

TOY, Crawford Howell: *A Critical and Exegetical Commentary on the Book of Proverbs* (ICC) New York, C. Scribner's Sons, 1899.

VISKY Béla: A beszéd etikája, in: Fazakas Sándor (szerk.): *A protestáns etika kézikönyve*, Budapest, Kálvin Kiadó – Luther Kiadó, 2017, 51–90.

Dr. Kató Szabolcs Ferencz (Kolozsvár)

2025. február 23.

Keressük bátran a nyitott ajtókat

Textus: Apostolok cselekedetei 16,9–15

1. Amit a textusról tudni kell – exegetikai/kortörténeti megértés

Mindig jó csodálni, hogyan az apostolok cselekedeteiről szóló könyvben egy-egy missziói célponthoz vezető utazást rendkívül érdekesen és tudatosan megfogalmazott formában olvashatunk. Felesleges szavak nélkül. Lényegre törő mondatokkal. Hihetetlen dinamika rejlik az útvonal leírásában. Különlegességgel sem marad adósunk a beszámoló. Esetünkben már a terv megszületése is figyelemfelkeltő és izgalmas (6–8.v.). Ahányszor csak elkezdünk foglalkozni egy missziói eseménnyel ebben a páratlan igényű történeti könyvben, annyiszor van esélyünk arra, hogy valami új, általunk eddig fel nem fedezett részletet találjunk. Ez a felfedezés erősíti meg a mai friss kapcsolódást a textushoz, és ez ad személyes igehirdetői szálát az aktuális helyzetünk számára a régi történelmi eseményekből. Keressük bátran most is ezt!

Szakaszunk különlegessége, hogyan a tudósítás egy kudarcos tapasztalatból (6–8.v.) átfordul egy jóízű és örömteli új cél megtalálásába (9–10.v.). Nem is magyarázkodik a szöveg szerzője a sikertelen missziói területek kapcsán. Nem is keresi részletesen az okokat, hibákat vagy esetleges problémákat. Elég csak a pillanatnyi tény rögzítése: két irányba sincs most a misszió további folytatására lehetőség. Ezek az útvonalak nem kaptak a Szentlélektől támogatást, ahogyan itt szó szerint olvashatjuk: „... a Szentlélek nem engedte” (6.v.), illetve „Jézus lelke nem engedte őket” (7.v.).

A kis-ázsiai misszió nem tud a tervezettek szerint kiteljesedni, akadályokba ütközik. Azonnal kinyílik viszont egy másik, új távlat Makedónia irányába, és ezzel az evangélium belép Európába. Mi mai európaiként, kicsit elfogódottan viszanézve, valószínűleg különlegesnek érezzük ezt a nagy fordulatot. Akik pedig akkor átérték és aktív szereplői voltak ennek a gyors irányváltásnak, nagyon természetesen és elfogultság nélkül vették fel programjukba az új missziói állomások lehetőségét. A missziótól a leállás mindig idegen, a mozgás a természetes léte. Ennek a visszatükröződése fejeződik ki szemünk előtt ezekben az igékben (10.v.).

Történelmi fordulat lett ez az irányváltás. Az apostolnak és a vele lévő munkatársainak az eddigi megszokott és kialakított kis-ázsiai missziói tartalom és módszer birtokában most hirtelen egy egészen más kontextusban kell újratervezni és újrafogalmazni a Krisztusról szóló igehirdetést. Itt az európai kontextus valósága. Érződik a szövegben, a szóhasználatban és a dinamikában egyaránt, hogy a misszió munkatársai mégsem megtorpanással vagy ijedséggel fogadják ezt